

В.М. Маланчук,
науковий керівник – **І.В. Тимошенко,**
Українська академія банківської справи НБУ

ПРАВОВА ТА ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Журналісти часто задають питання: який сенс займатися правами людини, якщо “у нас вже перемогла демократія”? Вони ототожнюють демократію із владою більшості, доказом чого, на їхню думку, є вільні чесні вибори.

Однак, як показує історія, влада більшості може виявитися дуже жорстокою по відношенню до окремих людей або різноманітних меншин. Саме більшість винесла смертний вирок Сократу і навряд чи можемо стверджувати, що це добре свідчення про політичний устрій Афін.

Якщо ми попросимо групу людей скласти список із 10-20 ознак, що характеризують або їх самих, або їхнє становище, то виявиться, що у цьому списку переважають властивості, характерні для меншин. Але більшість зазвичай забуває про проблеми меншин, а деякі із цих проблем навіть викликають ворожість більшості. Отже, необмежена влада більшості приховує в собі загрозу для окремих осіб і груп.

І тому, у нашому розумінні демократія – це обмежена влада більшості, обмежена всіма правами і свободами, які належать окремим людям. Більшість не має права порушувати ці права і свободи. В демократичному суспільстві права і свободи людини визначають межі влади більшості.

Одним із ключових понять у сфері прав людини є поняття правової держави. Правова держава, – це держава, у якій існують чіткі, стабільні і всім зрозумілі правила гри між людиною і владою. Це держава, у якій людина може дуже чітко передбачити, як влада буде реагувати на її поведінку, бо в цій державі правлять не самоуправні чиновники і посадові особи, а чіткий закон.

Зрозуміло, що правова держава не завжди є демократичною, а демократична – правовою.

Права і свободи людини стосуються виключно взаємовідносин людини і держави. І хоча сім'я, любов, дружба або стосунки із сусідами є джерелами цілого ряду прав та обов'язків, поняття прав людини до них не застосовується.

Права людини не колективні, а індивідуальні.

Існують дві основні групи прав людини: матеріальні права і процесуальні права.

Матеріальні права охоплюють конкретні права і свободи, які належать людині: свобода слова, совісті, вибору місця проживання, право на освіту та інші.

Процесуальні права – це надані в розпорядження людини способи, дії і пов'язані з ними інститути, за допомогою яких людина примушує владу.

Основним для концепції прав людини є поняття невід'ємної вродженої людської гідності. Людська гідність витікає із самої суті людськості, вона притаманна як немовляті, яке ще не встигло нічого вчинити, так і запеклому злочинцю. Людська гідність – це зовсім не те ж саме, що гідність особиста. Особисту гідність ми заробляємо самі, вона зростає, якщо ми поведимося благородно, і падає, якщо ми вчиняємо ницість.

Наші права і свободи – це щит, який прикриває нас, нашу людську гідність від зазіхань з боку держави. Права людини не в змозі надати нам гарантії, що нас будуть любити і плекати, не гарантують ні щастя в житті, ні справедливості або хоча б найменшого достатку – вони лише захищають нас від принижень і зазіхань на нашу гідність і то лише з боку одного, але найсильнішого порушника, тобто, державної влади, що в демократії означає волю до більшості.

Сам факт визнання прав і свобод людини не мав би суттєвого значення, коли б не існували процедури, завдяки яким кожна людина може захищатися від порушень її прав. Влада завжди схильна порушувати права, бо так їй легше правити і легшим здається досягнення ідеалів. Ця схильність влади не пов'язана з якимось конкретним ладом, і саме тому дуже важливе створення процедур, які б запобігали таким діям, зупиняли спроби держави знехтувати своїми обов'язками, “обійти” правила.

У державах з демократичними традиціями у захисті прав і свобод людини беруть участь суди, зокрема, конституційний та адміністративний суд, парламентські уповноважені з прав людини (омбудсмени), з цією ж метою використовуються інститути громадянської законодавчої ініціативи і референдуму, інститут індивідуальної конституційної скарги і петиції, пряме застосування інститутами держави конституції і міжнародних угод в галузі прав людини, неурядові організації, котрим закон надає можливості діяти та ін.

Деякі матеріальні права, наприклад свобода слова, право на доступ до інформації про роботу державних органів, свобода зібрань та асоціацій, слід розглядати не лише як цінності, які слід захищати, а й як інструменти, які допомагають захищати інші права.

Нарешті, слід сказати, що легше захищати права людини, якщо в державі існує відповідний політичний устрій, діє принцип розподілу влади – законодавчої, виконавчої і судової, – котрі контролюють одна одну.

Схильність обмежувати права особистості – іманентна властивість влади як такої. Зокрема, це стосується і влади більшості. Через те ніколи не зникне потреба в громадському рухові на захист прав людини. Сьогодні ми вже знаємо, що чим сильніша демократія, тим сильніший громадський рух, більше організацій, які захищають від зазіхань влади індивідуальний і неповторний характер кожної людини. У країнах, де демократія діє вже давно, люди помітили, що набагато легше боротися, якщо вони діють разом. Наприклад, середньостатистичний норвежець є членом 22 чи 23 неурядових організацій. Він може не бути офіційним членом, але в той чи інший спосіб

підключається до їхньої роботи. Це величезна кількість організацій – від тих, дотримуватися і виконувати права.

Матеріальні права охоплюють права і свободи. Права, які іноді називають позитивними правами, це активні обов'язки влади по відношенню до кожного з нас. Наприклад, право на освіту накладає на владу обов'язок створити школи, в яких зможуть вчитися всі діти. Так само право на суд передбачає обов'язок побудувати мережу судових установ, у які може звернутися кожна людина для вирішення важливої для неї справи.

Свободи, які іноді називають негативними правами, – це накладені на владу заборони втручатися в ті чи інші сфери нашого життя. Свобода слова або свобода совісті – це заборона втручання державної влади у ці життєві питання людини. Інакше кажучи, якщо я маю на щось право, то влада зобов'язана щось зробити для мене. Якщо мені належить свобода, то держава мусить утриматися від будь-яких дій по її обмеженню.

Деякі права вважаються невід'ємними. Це ті права людини, від яких вона не може відмовитися. Підписаний людиною документ, у якому вона відмовляється від особистої свободи і переходить до когось у рабство, не має ніяких юридичних наслідків, він позбавлений найменшого сенсу. Але ми можемо розпоряджатися своїм майном і обмежити своє право власності, оскільки право власності не є невід'ємним правом людини.

Оскільки все, що пов'язане з правами і свободами, відбувається на лінії взаємостосунків людини з владою, то варто згадати про три абсолютно різні підходи до природи цих стосунків.

Перший підхід: влада – первинна, і саме влада, із власної милості обдаровує людей тими чи іншими правами. Це означає, що у людей рівно стільки прав, скільки схотіла дати їм влада. Такий підхід представлений у конституціях усіх комуністичних країн і в конституціях деяких європейських країн, прийнятих у XIX столітті.

Другий підхід базується на моделі громадської угоди. Громадська угода укладається між владою з одного боку і народом як сукупність окремих людей з іншого. Ті, ким правлять, погоджуються давати правителям гроші, наприклад, платити податки, а правитель, зі свого боку, зобов'язується щось для них зробити: реалізувати їхні права і утримуватися від втручання в деякі сфери їхнього життя, тобто, визнавати їхні права. Така угода – більш чи менш вигідна для однієї із сторін – часто називається конституцією.

Третій підхід властивий американському мисленню. Люди, які мають природні, властиві самій сутності людській права і свободи, вирішують створити державу і призначити владу для того, щоб їм стало краще і зручніше жити. І заради того, щоб держава могла діяти, вони з власної доброї волі погоджуються обмежити деякі із своїх прав, передаючи їх державі. Наприклад, вони погоджуються обмежити свої майнові права і платять податки, або обмежують власну свободу, і в міру необхідності, погоджуються служити в армії.

Остання із цих моделей корінним чином відрізняється від першої. При першому підході у людей рівно стільки прав, скільки їм дає влада. При

третьому підході у влади стільки прав, скільки їй погодилися передати люди, котрі катаються на лижах і до тих, котрі борються з магазинами, які продають горілку. І дуже важливо, щоб законодавство допомагало організаціям такого типу.

Іноді щодо неурядових організацій вживається термін “Grass Roots Activity” – активність “коріння трави”. Коріння трави слабке, його легко розірвати, але якщо таких організацій багато – багато “коріння трави” – вони можуть об’єднатися і вийде щось таке, що дуже важко розірвати, що буде захищати людину від більшості і від уряду, який представляє цю більшість.

Список літератури

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Прокуратура. Людина. Держава. – № 6 (48), червень 2005.
3. Ягольник Б.Д. Права людини в Україні. – Тернопіль, 2005.

Маланчук, В. М. Правова та демократична держава як один з основних інститутів забезпечення прав людини [Текст] / В. М. Маланчук ; науков. керів. І. В. Тимошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє : збірник тез доповідей за матеріалами Восьмої науково-практичної конференції студентів (18-22 квітня 2005 р.) та Дев’ятої науково-практичної конференції студентів (27 квітня 2006 р.) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2006. - С. 96-100